

The Application of the Holy Quran in the Principles and Essentials of Professional Ethics for Faith-Based Intelligence Organizations

 Mojtaba Moradi Koochi / PhD Student of Jurisprudence and Principles of Islamic Law, Imam Sadiq University (AS)
mojtaba508122@gmail.com

Abdolkarim Salehi Jahromi / Level 3 in Jurisprudence and Principles of Islamic Law, Fars Seminary
abdsaleh2755@gmail.com

Seyyed Mohammadreza Shahim / PhD Student of Jurisprudence and Principles of Islamic Law, Semnan University
Received: 2025/01/16 - Accepted: 2025/06/17 smr@shahim.ir

Abstract

Undoubtedly, intelligence organizations play a pivotal and decisive role in providing and safeguarding security. However, what ensures the efficacy of these organizations is the ethical framework governing them. The objective of this research is to identify and introduce the principles and essentials of professional ethics for intelligence organizations from the perspective of the Holy Quran. This study, which is applied-developmental in approach and descriptive-analytical in methodology, has been conducted utilizing library and internet resources and documents. Relying on the verses of the Holy Quran, it extracts the principles and essentials of professional ethics for intelligence organizations. The research concludes that the Holy Quran, by emphasizing the four foundational principles of "Justice," "Freedom," "Human Dignity," and "Trustworthiness," offers extensive guidance for the professional ethical system of intelligence organizations. This guidance includes precepts such as: "acting with precaution," "deploying informants," "relying on certainties and trusting the people," "adopting a service-oriented and monotheistic perspective on intelligence activities," "emphasizing the sound judgment of organizational operatives," "respecting the private sphere of individuals within the religious society," and "abstaining from intrusive spying (tajassus) and conjecture (zann)."

Keywords: professional ethics, Security, intelligence organizations, intelligence operatives, preservation of human dignity.

نوع مقاله: ترویجی

کار بست قرآن کریم در اصول و بایسته‌های اخلاق حرفه‌ای سازمان‌های اطلاعاتی دین‌محور

mojtaba508122@gmail.com

abdsaleh2755@gmail.com

smr@shahim.ir

کج مجتبی مرادی کوچی / دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه امام صادق

عبدالکریم صالحی جهرمی / سطح ۳ فقه و اصول حوزه علمیه فارس

سیدمحمد رضا شهیم / دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه سمنان

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۷

دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۷

چکیده

بی‌تردید سازمان‌های اطلاعاتی نقش محوری و تعیین‌کننده‌ای در تأمین و حفاظت از امنیت را بر عهده دارند. لیکن آنچه که سبب کارایی این سازمان‌ها می‌شود، نظام اخلاقی حاکم بر این سازمان‌هاست. هدف از این پژوهش، شناسایی و معرفی اصول و بایسته‌های اخلاق حرفه‌ای سازمان‌های اطلاعاتی از منظر قرآن کریم می‌باشد. پژوهش پیش‌رو که با رویکرد کاربردی - توسعه‌ای و با روش توصیفی - تحلیلی به رشته تحریر درآمده است، با استفاده از منابع و اسناد کتابخانه‌ای و اینترنتی و با تکیه بر آیات قرآن کریم به استخراج اصول و بایسته‌های اخلاق حرفه‌ای سازمان‌های اطلاعاتی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که قرآن کریم با تأکید بر اصول چهارگانه «عدالت»، «آزادی»، «کرامت انسانی» و «امانت‌داری»، رهنمودهای فراوانی همچون «عمل بر طبق احتیاط»، «اعزام مخبر»، «عمل به یقینیات و اعتماد به مردم»، «نگرش خدماتی و توحیدی به فعالیت‌های اطلاعاتی»، «اهتمام به سلامت دستگاه محاسباتی عوامل سازمانی»، «احترام به حریم خصوصی آحاد جامعه دینی» و «اجتناب از تجسس و ظن»، در نظام اخلاق حرفه‌ای سازمان‌های اطلاعاتی دارد.

کلیدواژه‌ها: اخلاق حرفه‌ای، امنیت، سازمان‌های اطلاعاتی، عوامل اطلاعاتی، حفظ کرامت انسانی.

مقدمه

عرصه اطلاعات و امنیت، نویسندگان در این پژوهش درصدد شناسایی و معرفی اصول و بایسته‌های الزام‌آور اخلاق حرفه‌ای سازمان‌های اطلاعاتی مبتنی بر قرآن کریم برآمدند.

تاکنون هیچ پژوهش مستقلی پیرامون شناسایی اصول و مؤلفه‌های اخلاقی حرفه‌ای سازمان‌های اطلاعاتی از منظر قرآن کریم نگاشته نشده و پژوهش پیش‌رو در این مسئله دارای نوآوری می‌باشد.

۱. مفاهیم نظری

۱-۱. اخلاق حرفه‌ای

اخلاق حرفه‌ای مجموعه قوانین اخلاقی است که از ماهیت حرفه یا شغل به دست آمده و بیان‌کنندهٔ باورهای یک گروه حرفه‌ای در مورد این است که چه چیزی درست و مرتبط با معیارهای همان حرفه است و افراد به صورت داوطلبانه و بر اساس ندای وجدان و فطرت خویش در انجام کار حرفه‌ای رعایت می‌کنند، بدون آنکه الزام خارجی داشته باشند، یا در صورت تخلف به مجازات قانونی دچار شوند (کولیوند، ۱۳۹۹، ص ۸۳). اخلاق حرفه‌ای به دنبال مطالعه و فهم ارزش‌ها و الزامات حرفه‌ای بوده و پیروی از استانداردهای اخلاق حرفه‌ای باعث ارتقای ارزش‌هایی همچون اعتماد، رفتار مناسب کاری، انصاف و مهربانی می‌شود (صفیان و دیگران، ۱۳۹۸، ص ۲۲).

میزان توسعه و رشد اخلاق حرفه‌ای به میزان کارکرد موفق و توان تغییرپذیری آن بستگی دارد. هر قدر رعایت اخلاق حرفه‌ای فراگیرتر باشد، میزان تعهد به اصول آن از درجهٔ بیشتری برخوردار است. از سوی دیگر، هر قدر محدودیت‌های اعمال‌شده از اصول اخلاق حرفه‌ای منطقی‌تر و در رشد سازمان مؤثرتر باشد، پایداری به آن محکم‌تر خواهد بود (شیخ زکریایی و آتش‌زاده فروزان، ۱۳۹۴، ص ۲۲).

مفاهیمی همچون فرهنگ سازمانی، وجدان کاری (اخلاق کار)، اخلاق کاربردی و اخلاق اداری را می‌توان مرتبط و همسو با اخلاق حرفه‌ای دانست؛ زیرا فصل مشترک همهٔ این مفاهیم ارتقا و تعالی رفتاری و بینشی عامل انسانی در قبال توسعه و ثبات سازمان و افزایش بهره‌وری می‌باشد (سوری، ۱۳۹۶، ص ۸۵).

۱-۲. سازمان‌های اطلاعاتی

«سازمان اطلاعاتی» تشکیلاتی است که در راستای دستیابی به

در تمام جوامع بشری سازمان‌ها نقش اساسی و مهمی را در پیشبرد اهداف و آرمان‌ها به عهده دارند. در این میان سازمان‌های اطلاعاتی به علت ارتباط مستقیم با مقولهٔ امنیت از جایگاه ممتازی برخوردار هستند. نحوهٔ عملکرد هر سازمانی، از جمله سازمان‌های اطلاعاتی را نظام ارزشی و اخلاقی حاکم بر آن سازمان مشخص می‌کند. در دین مبین اسلام به علت برخورداری از الهیات وحیانی شناخت و تبیین الزامات و نظام اخلاقی سازمان‌ها با رجوع به قرآن و کلام اهل‌بیت امکان‌پذیر است.

از آنجاکه اخلاقیات روح حاکم بر قوانین می‌باشند (نیکخواه و علی‌عسگری، ۱۳۹۴، ص ۳۲) و عموماً قوانین ریشه در اخلاقیات داشته و تدریجاً به‌منظور ضمانت اجرایی و حمایت کیفری اخلاقیات به شکل قانون درآمده‌اند (امیری و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۱۵۱). ضروری است علاوه بر قانون‌گذاری در سازمان‌های اطلاعاتی، نظام اخلاقی این سازمان‌ها نیز شناسایی شود.

در نظامات سازمانی دین‌محور، باید اخلاق حرفه‌ای بر اساس هویت و اخلاق اسلامی تعریف شود؛ زیرا عدم فهم الزامات و مؤلفه‌های اخلاقی در هر سازمانی سبب اخذ تصمیمات و عملکرد اشتباه شده و باعث می‌شود از هدف‌گذاری خود دور و منحرف شود. با توجه به اهمیت امنیت در ثبات و توسعهٔ جوامع و ساختارهای سیاسی، این انحراف در مسائل اطلاعاتی سبب وارد شدن ضرباتی جبران‌ناپذیر به حدود و ثغور مادی و معنوی جوامع می‌شود.

به‌منظور ساماندهی رفتاری و اخلاقی سازمان‌های اطلاعاتی، کشف و شناسایی بایسته‌ها و اصول اخلاق حرفه‌ای یک امر ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. التزام بینشی و کنشی عوامل و مدیران سازمان‌های اطلاعاتی به بایسته‌ها و اصول اخلاق حرفه‌ای، علاوه بر کاهش هزینه‌ها و افزایش بهره‌وری، سبب بهبود تعامل سازمان با محیط اجتماعی شده و موجبات ارتقای امنیت را در ابعاد فردی، اجتماعی و ملی فراهم می‌کند.

در صورت زیر پا گذاشتن اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌های اطلاعاتی - با توجه به تعارض منافع شدید صاحبان قدرت و ثروت با مقولهٔ امنیت و اطلاعات و تلاش دائمی دشمنان به منظور اختلال در امنیت جامعه - ساختار امنیتی جامعه دچار فساد و تزلزل شده و ناامنی فراگیر می‌شود.

با توجه به تعداد اندک آثار منتشرشده دربارهٔ اخلاق حرفه‌ای در

۲-۱. حفظ کرامت انسانی

«کرامت انسان» شانی است خدادادی که جزء ماهیت انسان می‌باشد و تا زمانی که انسان زنده است این کرامت از او جدانشدنی است. این کرامت فارغ از مذهب، نژاد، رنگ پوست، جنسیت و... به تمام انسان‌ها به طور برابر تعلق دارد. مهم‌ترین ویژگی کرامت ذاتی انسان‌ها ثبوت کمی و کیفی‌اش در تمام انسان‌ها می‌باشد. این شرافت وجودی نشئت گرفته از روح مقدس خدایی دمیده شده در انسان است و انسان‌ها خواه و ناخواه از این کرامت برخوردار هستند (افتخاری و اسدی، ۱۳۹۲، ص ۳۱). علامه طباطبائی این شأنیت را حال جنس بشر اعم از موحدان و مشرکان می‌داند و انسان بماهو انسان را دارای کرامت معرفی می‌کند (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۳، ص ۱۵۵). لیکن امکان دارد انسانی با اقداماتی همچون کفر و شرک این کرامت را به فعلیت (اثبات) نرسانده و از خود سلب نماید (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ص ۴).

با توجه به آیه ۷۰ سورة «اسراء» اقدامات سازمان‌های اطلاعاتی باید به گونه‌ای باشد که کرامت جسمانی و روحانی انسان (حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳، ج ۷، ص ۴۱۸)، حفظ و تقویت شود؛ زیرا اولاً خداوند در هر دو بعد جسم و روح به انسان تعادل (تین: ۴) و کرامت عطا کرده است و هر اقدامی که مرتبط با آزادی و امنیت انسان است، باید به گونه‌ای تفسیر شود که منطبق با کرامت و حقوق الهی انسان باشد (جوادی آملی، ۱۳۷۵، ص ۱۶۳) و ثانیاً کرامت انسان مقتضی رعایت حقوق افراد از سوی حکومت‌ها و سازمان‌ها بوده و از آنجاکه حق امنیت از رئوس حقوقی آدمی می‌باشد به منظور حفظ کرامت انسان ضروری است که سازمان‌های اطلاعاتی در برخورد با عوامل تهدیدآفرین اقداماتشان را بر پایه حرمت و کرامت انسان بنا نهند و علی‌رغم متهم یا مجرم بودن عامل دستگیرشده، از به کار بستن اموری همچون شکنجه و اذیت و آزار روحی و جسمی و هر آنچه که سبب سلب اختیار و اراده از اشخاص و اجبار و اکراه آنان بر اقداماتی خلاف شرع و قانون می‌شود خودداری کنند.

۲-۲. رعایت آزادی

ازجمله حقوق اساسی و ذاتی انسان، برخورداری از حق آزادی می‌باشد (آل عمران: ۶۴). گستره آزادی انسان را می‌توان در حوزه‌های مختلف فردی و اجتماعی همچون حق انتخاب دین

اهداف و سیاست داخلی و خارجی کشور متبوع خود، در قالب سازوکارهای رسمی و غیررسمی، وظیفه انجام کلیه اقدامات اطلاعاتی و عملیات پنهانی را بر عهده دارد. این نوع سازمان‌ها طیف وسیعی از اقدامات، از جمع‌آوری اخبار و اطلاعات گرفته تا انجام انواع عملیات پنهان و اقدامات ویژه، نظیر عملیات روانی، فرهنگی، سیاسی، نظامی، تجاری و اقتصادی را تحت پوشش‌ها و محمل‌های مختلف انجام می‌دهند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۳، ص ۶۸).

علی‌رغم اینکه سازمان‌های اطلاعاتی، حفاظتی و امنیتی (نظامی، انتظامی) همچون ارتش و پلیس، دارای مشترکاتی در هدف و محصول (کنترل، ایجاد و توزیع امنیت) می‌باشند، لیکن چهار مؤلفه جلوگیری از غافل‌گیری راهبردی، ارائه تخصص کسب‌شده در درازمدت به سیاست، حمایت از فرایندهای سیاسی و حفظ نهان‌کاری اخبار، نیازها و روش‌ها، سبب تمایز سازمان‌های اطلاعاتی از سایر سازمان‌های مشابه می‌باشد (رضایی و شریعتی، ۱۴۰۱، ص ۳۷).

۱-۳. اطلاعات

از دید سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی، اخباری که پس از تجزیه، تحلیل، پرورش و ارزیابی، صحت و سقم آن معلوم شده باشد، «اطلاعات» نامیده می‌شود. به عبارت دیگر، نتیجه حاصل از جمع‌آوری و پرورش اخبار به دست آمده را اطلاعات گویند (معاونت آموزش ناجا، ۱۳۷۷، ص ۸).

۲. اصول کلی حاکم بر اخلاق حرفه‌ای سازمان‌های اطلاعاتی

اصول و مبانی اخلاق حرفه‌ای اسلامی در همه مشاغل مشترک است و نوع حرفه و نیروی انسانی باعث ایجاد فروع اخلاقی می‌شود. چهار اصل «حفظ کرامت انسانی»، «رعایت آزادی»، «برقراری عدالت» و «امانت‌داری»، فصل مشترک تمام سازمان‌ها از جمله سازمان‌های اطلاعاتی می‌باشد (سوری، ۱۳۹۶، ص ۷۷).

با توجه به مواجهه مستقیم عوامل و سازمان‌های اطلاعاتی با انسان و اثرگذاری شدید و مستقیم مقوله امنیت بر آرامش روحی و روانی فرد و جامعه (دری نجف‌آبادی، ۱۳۷۹، ص ۲۸۵)، توجه و عمل بر طبق چهار اصل مذکور در نهادهای اطلاعاتی از اهمیت بالایی نسبت به سایر مشاغل و سازمان‌ها برخوردار است.

(یونس: ۹۹؛ بقره: ۲۵۶)، حق تعیین سرنوشت (رعد: ۱۱) معنا کرد و اساساً بسیاری از حقوق انسان برآمده از حق آزادی او می‌باشد.

انسان در تمام حوزه‌هایی که به اراده او بستگی دارد، «آزاد» است. واژه اراده در اصل با آزادی و اختیار معنا پیدا می‌کند و هر آنچه از حیطة آزادی و اختیار انسان خارج باشد، از حوزه اراده او نیز خارج است. تأمل در آیات قرآن کریم (کهف: ۲۹؛ انسان: ۳ و ۲۹)، نشان می‌دهد که انسان بر اساس دو معیار برخوردار از حق آزادی است:

۱. انسان به پذیرش تبعات تصمیم و عمل خود در دنیا و آخرت مجبور باشد؛

۲. تصمیم و عمل وی در دنیا و آخرت قابل بازخواست باشد (اسراء: ۳۶) (علیخانی، ۱۳۸۰، ص ۱۲۷).

به‌منظور رعایت حقوق آدمی اقدامات اطلاعاتی باید به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی و اجرا شوند که اولاً در آزادی‌های فردی، اجتماعی، مشروع و قانونی خللی ایجاد نکنند و ثانیاً بتوانند امکان پاسخ و بازخواست را نسبت به کنش‌ها و واکنش‌های افراد مختلف فراهم کند.

۲-۳. برقراری عدالت

«عدالت» به‌عنوان امری الهی (نحل: ۹۰) و مورد تأکید خداوند (حجرات: ۹) در قبال همه گروه‌های انسانی (دوست، دشمن و بی‌طرف) (ممتحنه: ۸؛ مائده: ۸) واجب و لازم می‌باشد. آیه ۸ سورة ممتحنه به شکلی قاطع و روشن، تکلیف مسلمانان را در برابر انسان‌های دیگر، حتی آنهایی که بر دین اسلام نیستند، مشخص می‌کند. تا زمانی که فرد یا گروهی دست به خصومت و جنگ نزده و حقوق اولیه مسلمانان را پایمال نکرده باشد، نه‌تنها مستحق عدالت است، بلکه شایسته نیکی و احسان نیز می‌باشد. این نگاه، اوج رواداری، انصاف و انسان‌دوستی را در مکتب اسلام به تصویر می‌کشد و نشان می‌دهد که عدالت، فارغ از هرگونه مرزبندی، یک تکلیف الهی و انسانی است. در اندیشه سیاسی شیعه اساساً بنیان مشروعیت هر حاکمیت و سازمانی را می‌توان در عدالت‌گستری آن حکومت و سازمان معنا کرد (مخلص، ۱۳۸۰، ص ۲۴۹). رفتار عادلانه عوامل اطلاعاتی با آحاد جامعه و تلاش در تحقق عدالت گسترده در تمام ابعاد سیاسی و اجتماعی، سبب مشروعیت و مقبولیت سازمان اطلاعاتی می‌شود.

عدالت ابزار اصلی تأمین امنیت می‌باشد (نساء: ۵۸). عدالت در یک رابطه دوسویه با امنیت، تأثیرات عینی (مادی) و معنوی عمیقی

در حفظ و تأمین امنیت جوامع دارد (رضایی و شریعتی، ۱۴۰۱، ص ۴۵). رفتار عادلانه سبب بروز آرامش در انسان‌ها شده و جوامع را از کنش‌ها و واکنش‌های منفی و مخرب در قبال خود و حاکمیت مصون می‌دارد. آرامش روحی و روانی یکی از موانع اصلی اثرگذاری اقدامات اطلاعاتی و امنیتی سازمان‌های اطلاعاتی بیگانه و دشمن بر جامعه و سازمان اطلاعاتی مورد تهاجم می‌باشد و حفظ این آرامش در گرو اعتدال در اقدامات امنیتی می‌باشد. در حوزه حساس امنیتی و اطلاعاتی، عدالت مفهومی گسترده دارد و بر اعتدال در رفتار و بی‌طرفی در برخورد با اخبار تمرکز می‌کند. دستیابی به این سطح از اعتدال و انصاف، مستلزم وجود یک زیربنای استوار اخلاقی در عامل اطلاعاتی است. اینجاست که عدالت فقهی نقشی کلیدی ایفا می‌کند. درواقع، عدالت فقهی را باید پیش‌نیاز ضروری و بنیادین برای تحقق عدالت در اخلاق و رفتار دانست؛ زیرا عادل حقیقی کسی است که به قوانین الهی علم و پایبندی دارد و همین تعهد درونی، به او توانایی کنترل نفس و پرهیز از افراط و تفریط در قضاوت‌ها و اقدامات حساس را می‌بخشد. بنابراین، گرچه عدالت در سازمان‌های امنیتی در عمل به‌معنای اعتدال رفتاری است، اما این مهم بدون ریشه داشتن در عدالت فقهی، تضمینی برای تحقق ندارد. قرآن کریم در سورة «نبا» بهره‌گیری از عوامل فاسق را جایز دانسته، لیکن شرط این مسئله را تفحص در اخبار این گروه می‌داند.

بروز و ظهور این اعتدال ساختاری در اجتناب از امنیتی شدن (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۵، ص ۴۴۹) فضای عمومی جامعه می‌باشد. ایجاد رعب و وحشت در فضای عمومی جامعه به وسیله اقدامات امنیتی بدون ضرورت موجب بر هم زدن آرامش روانی جامعه و آزار ذهنی و فکری می‌شود. خداوند متعال در آیه ۵۸ احزاب و ۱۱۲ نساء، آزار و اذیت جامعه را بدون دلیل و مجوز شرعی فسق و مقدمه‌ای برای خروج از اعتدال بیان می‌کند و تهدید قلمداد کردن افراد را بدون آنکه جرمی مرتکب شده باشند را به‌منزله بهتان قرار می‌دهد (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۶، ص ۵۰۹). در نتیجه، رفتار عادلانه در سازمان‌های اطلاعاتی، به‌معنای اقدام مبتنی بر قانون، رعایت اصل بی‌طرفی، انصاف در قضاوت نسبت به افراد و تناسب میان عمل و واکنش است. چنین رفتاری باید از هرگونه افراط، تفریط و اعمال سلیقه‌های شخصی به دور باشد. هنگامی که یک سازمان اطلاعاتی بر این مبانی عمل کند، فعالیت‌های آن نه‌تنها از ایجاد ترس و وحشت بی‌مورد در جامعه

جولوگیری می‌کند، بلکه به‌عنوان یک پیامد طبیعی و مثبت، به تولید و تحکیم آرامش روانی و اعتماد عمومی منجر خواهد شد.

۲-۴. امانت‌داری

«امانت‌داری» از ویژگی‌هایی است که قرآن کریم آن را برای همه مشاغل و مناصب، ضرورتی انکارناپذیر دانسته است. امانت‌داری در قرآن از صفات اصلی اهل ایمان معرفی شده است (مؤمنون: ۸). اگر انسان کار و مسئولیت را امانت بداند، حرمت آن را پاس می‌دارد و می‌کوشد با تمام توان آن را پیش برده و توسعه دهد. در ساختارهای اطلاعاتی امانت‌داری از جایگاه بیشتری نسبت به سایر سازمان‌ها برخوردار است. امنیت و اطلاعات سری و محرمانه‌ای که در اختیار سازمان‌ها و عوامل اطلاعاتی قرار دارد، دارای بالاترین درجه اهمیت می‌باشد؛ به‌گونه‌ای که افشای اطلاعات می‌تواند صدمات جبران‌ناپذیری به ساختار اجتماعی یک کشور وارد کند. اسرار و احوال آحاد جامعه نزد سازمان‌های اطلاعاتی امانت بوده و خیانت در امانت که در امور اطلاعاتی با افشای اطلاعات و سوءاستفاده از اخبار پنهان بروز پیدا می‌کند، از سوی خداوند متعال ممنوع شده است (انفال: ۲۷؛ بقره: ۲۸۳).

۲-۵. تقدم و تأخر در اصول حاکم بر اخلاق حرفه‌ای

حقیقت کرامت ذاتی انسان، شرافت و برتری او از سایر مخلوقات است. وجود این برتری، سبب قبول امانت الهی که همان تکلیف‌مداری انسان باشد می‌شود (احزاب: ۷۲) (قمی، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۱۹۸) و در یک رابطه دو سویه قبول تکالیف الهی و تحقق‌شان از سوی انسان، سبب کرامت اکتسابی او می‌شود (حجرات: ۱۳). راه به فعلیت رساندن تکالیف الهی و کرامت اکتسابی، برخورداری انسان از قدرت انتخاب و اختیار می‌باشد. از این‌رو آزادی انسان برآمده از کرامت ذاتی او بوده (طباطبائی، ۱۳۹۳، ص ۵۲) و میزان سنجش انسان از سوی خداوند، وسیع او در استفاده از این حق خدادادی می‌باشد (بقره: ۲۸۶).

درهم‌تنیدگی مفهومی عدالت و آزادی سبب برقراری رابطه تکمیلی و تعاملی بین این دو مؤلفه شده است. آزادی، غایت حیات انسان به‌منظور تحقق عبودیت است (انصاری و نظری، ۱۳۹۴، ص ۱۴). لیکن این مهم در سایه عدالت تحقق یافته و زیست عادلانه همواره دربردارنده زیست آزادانه است؛ زیرا مقتضای رفتار عادلانه

اعطاء حقوق هر شخص است و رفتار عادلانه تضمین‌کننده حق آزادی انسان است. آزادی انسان‌ها در سایه هنجارها و بایسته‌های دینی، سبب گسترش عدالت در عرصه اجتماع شده و عدالت پیش‌شرط تحقق آزادی و سعادت انسان در بعد فردی و اجتماعی می‌باشد (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۲، ص ۳۳۰).

در مقام اجرا و در صورت تراحم در اعطای حق آزادی و برقراری عدالت، همواره عدالت از اولویت برخوردار بوده و رعایت این اولویت اسباب تحقق آزادی را فراهم می‌کند (قاضی‌زاده، ۱۳۷۷، ص ۴۲۳ و ۴۲۴؛ انصاری و نظری، ۱۳۹۴، ص ۲۸).

۳. مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای سازمان‌های اطلاعاتی

۳-۱. عمل بر طبق احتیاط

اصل احتیاط یک امر بدیهی و عقلی می‌باشد و شرع مقدس نیز اوامر فراوانی نسبت به آن داشته که ریشه در حساسیت و اهمیت مصالح عمومی و عالم‌گستری همچون جان، مال، آبرو، ناموس و دین دارد (مائده: ۳۳؛ نساء: ۲۹). خداوند متعال در آیه ۳۲ مائده ارزش جان یک انسان را برابر با حیات تمام انسان‌ها معرفی کرده و تعدی به حیات انسان را سبب عقوبت ابدی معرفی می‌کند. اموال و دارایی انسان‌ها محترم بوده و تعدی به اموال دیگران محل نهی قطعی و حرمت مؤکد می‌باشد (بقره: ۱۸۸؛ مائده: ۳۸). حساسیت شارع در فروج و ناموس را می‌توان در نحوه برخورد خداوند متعال با نسبت‌دهندگان زنا به زنان و مردان پاکدامن (نور: ۲۳) و امر مؤکد شارع به حفظ فروج و عیون از معصیت‌های جنسی معلوم ساخت (نور: ۳۱؛ اسراء: ۳۲).

اقدامات اطلاعاتی ارتباطی همیشگی با این مصالح داشته و ماهیت امور امنیتی صیانت و حفظ این مصالح می‌باشد و این مسئله عمل بر طبق احتیاط را یک ضرورت دائمی برای عوامل و سازمان‌های اطلاعاتی می‌کند. عدم توجه به حساسیت‌های شرعی و اخلاقی، سبب به خطر انداختن خود و دیگران شده و خداوند این سهل‌انگاری را محل نهی شدید خود قرار داده است؛ زیرا عدم احتیاط در این مسائل سبب گسترش فساد و اختلال در حیات فردی و اجتماعی انسان شده و اقدامات اطلاعاتی را در سازمان‌های دین‌محور تبدیل به ضد خود در نتیجه می‌کند. امور اطلاعاتی عموماً ارتباطی تنگاتنگ با گناهان و خطاهایی دارد که از سوی افراد ایجاد می‌شود. کثرت ارتباط و مداومت بر این گونه از مسائل می‌تواند خطر

۳-۳. پرهیز از سطحی‌نگری

«سطحی‌نگری» خصلتی است که باعث می‌شود انسان در نگاه اول و با خواندن و شنیدن پیام به باوری رسیده که گویا همه اطلاعات مورد نیاز را دریافت کرده، به آن اعتماد نموده و بر پایه دریافت‌ها نتیجه‌گیری کرده و تصمیم‌هایی اتخاذ نموده و اقدام به حرف یا عمل کند (رفیعی موحد، ۱۴۰۰، ص ۸۲).

سازمان‌های اطلاعاتی در سه سطح کشف و حفظ اسرار، تفسیر اسرار و تغییر و بر ساخت محیط با اخبار و اطلاعات مواجهه می‌باشند (میرمحمدی و ریحانی، ۱۴۰۱، ص ۱۴۳ و ۱۴۴). با توجه به اهمیت سلامت اطلاعات واصله از سوی مخبرین، ضروری است اخبار مورد تدقیق و بررسی قرار گیرند و صرف وجود اخبار مبنای عمل عوامل اطلاعاتی نباشد؛ زیرا احتمال خطا و انحراف در عوامل اطلاعاتی وجود داشته و همین احتمال به حکم آیه نبأ، سبب لزوم تبیین و کشف اخبار درست از غلط و شناسایی اطلاعات و داده‌های انحرافی می‌باشد. اخلاق حرفه‌ای در هنگام مواجهه با اخبار مشکوک به فوریت در تبیین (قرائتی، ۱۳۸۳، ج ۹، ص ۱۷۱ و ۱۷۲) و تأنی در اقدام به منظور شفافیت موضوع و موقعیت پیش آمده حکم می‌کند (آلوسی، ۱۴۱۵ق، ج ۳، ص ۲۹۷).

بر پایه آیه نبأ یکی از مصادیق جهل و بی‌خردی در حوزه «تصمیم و عمل»، سطحی‌نگری، ساده‌اندیشی و خوش‌باوری در مناسبات اطلاعاتی است که در این آیه به مقابله و مبارزه با آن اشاره شده است. این مبارزه که با عبارت دستوری «تبیین» بیان شده است (رفیعی موحد، ۱۴۰۰، ص ۱۰۰) باعث می‌شود دوراندیشی و آینده‌نگری در مسائل اطلاعاتی و امنیتی - به منظور دفع جهالت و خلل در کیان جامعه - الزام اخلاقی سازمان‌های اطلاعاتی در قبال اطلاعات و اخبار واصله باشد.

۳-۴. حفظ محرمانگی و جلوگیری از نشر اطلاعات

اساس و شاکله امور و اقدامات اطلاعاتی بر اسرار و اخبار محرمانه و سری می‌باشد. انتشار و درز اطلاعات پنهان از سوی عوامل سازمان‌های اطلاعاتی سبب به خطر افتادن مصالحه عامه و تشویش افکار عمومی و بر هم خوردن آرامش روانی افراد شده و مقدمات تهدیدات امنیتی را علیه جامعه هدف فراهم می‌سازد.

توجه مستمر به حفظ اسرار سازمانی و امکان فریب از سوی عوامل بیگانه برای انحراف در مأموریت‌های محوله، یکی از

ابتلا به مشکلات اخلاقی را در عامل اطلاعاتی ایجاد کند. عمل بر طبق احتیاط سبب می‌شود عامل اطلاعاتی با حفظ اعتدال از افراط و تفریط مصون باشد و به سبب اقدامات خود در مسیر هلاکت و نابودی قرار نگیرد (بقره: ۱۹۵).

از سوی دیگر، عامل اطلاعاتی مسلمان با خودکنترلی برآمده از احساس مراقبت از سوی خداوند دائماً جوانب احتیاط در بیان را رعایت کرده و موجبات درز اطلاعات را از خود سلب می‌کند (ق: ۱۸؛ احزاب: ۷۰). بنا بر حسن احتیاط ضروری است که عامل اطلاعاتی هنگام شک در عمل و یا عدم دسترسی به سازمان و در صورت تعارض در نظام اخلاقی خود و سازمان در اقدام خود ابتدا توقف کرده (اسراء: ۳۶) و با کسب اطلاعات لازم از مراجع ذیصلاح و با رعایت سلسله‌مراتب سازمانی اقدام به عمل و یا ترک فعل نماید (نساء: ۸۳).

۳-۲. اعزام مُخبر

به‌منظور کسب اطلاعات درست و حفظ و ارتقا امنیت در هر جامعه‌ای، اعزام مُخبر به نقاط مختلف کشور و ممالک بیگانه یک اصل عقلایی می‌باشد. این اصل که برآمده از سیره عقلا در طول تاریخ حیات بشر می‌باشد مورد امضا و تأیید شارع مقدس قرار گرفته است و اعزام مخبر یک حکم امضایی در فقه اسلامی می‌باشد (نهج البلاغه، ج ۵، ص ۱۰۱؛ طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۳۱۱).

خداوند متعال در آیه «نبأ» با هدف دفع خطرات احتمالی، پیامبر ﷺ را مأمور به اعزام مخبران به نقاط مختلف جامعه اسلامی آن روز می‌کند. با توجه به اینکه شأن نزول آیه اعزام مخبر به جهت کسب اخبار در جهت جمع‌آوری زکات می‌باشد، با تکیه بر اصل عدم تخصص بودن مورد نزول در جمع‌آوری زکات، می‌توان دریافت در مسائل اطلاعاتی که ارتباط مستقیمی با قوام جامعه و حاکمیت دارد، اعزام مخبر ضرورت دارد. قرآن کریم با بیان داستان هدهد و حضرت سلیمان ﷺ، الزام اعزام مخبر را در جهت هوشیاری از وضعیت و موقعیت ممالک بیگانه در دستور کار مدیران و حاکمان سازمان‌های اطلاعاتی قرار می‌دهد (نمل: ۲۰ و ۲۱).

از سوی دیگر، اهتمام به گزارشات مردمی، یکی از ضروریات حاکم بر ساختارهای اطلاعاتی می‌باشد. قرآن کریم در آیه ۲۰ قصص با اشاره به خبررسانی مؤمن آل‌فرعون به حضرت موسی، این اطلاع‌رسانی را عامل خروج ایشان از مصر و نجاتشان معرفی می‌کند.

مؤلفه‌های اساسی در نظام اخلاق حرفه‌ای سازمان‌های اطلاعاتی می‌باشد. اساساً اولین عامل قوام‌دهنده به یک عامل یا سازمان اطلاعاتی، مسئله حفظ اسرار و برنامه‌ریزی برای بی‌اثر کردن اقدامات نهادهای بیگانه می‌باشد. خداوند متعال در آیه ۱۱۸ آل عمران و ۱۶ توبه هشدار می‌دهند که هیچ عامل یا سازمان اطلاعاتی حق انتخاب محرم اسراری خارج از چارچوب سازمانی را نداشته و با گوشزد کردن وجود دشمنی عمیق و قلبی در عوامل بیگانه دستور به برنامه‌ریزی فکری و عملی برای شناخت این عوامل و خنثاسازی اهدافشان می‌دهد و عوامل اطلاعاتی را از اعتماد بی‌جا برحذر داشته و کتمان سرّ و رازداری را یک رویه همیشگی در اهل ایمان و شرط سعادت در فتنه‌ها و امتحانات معرفی می‌کند.

در آیات ۱۴۸ نساء و ۱۹ نور افشاء اخبار پنهان در جامعه عمداً و سهواً از سوی خداوند متعال نهی شده است و انتشار اسرار و اطلاعات مسلمین مصداق بارز خیانت به آحاد جامعه اسلامی می‌باشد (انفال: ۲۷؛ طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۹، ص ۵۵).

از سوی دیگر، در مطلع‌سازی عوامل سازمانی از اخبار و اطلاعات در نظر گرفتن میزان ظرفیت افراد در پذیرش و حفظ اسرار یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر می‌باشد که باید از سوی سلسله‌مراتب سازمانی مورد توجه قرار گیرد (کهف: ۶۷؛ یوسف: ۵).

۳-۵. معرفی و آموزش نحوه برخورد با عوامل و سازمان‌های اطلاعاتی بیگانه

معرفی سازمان‌های اطلاعاتی بیگانه و آموزش و تربیت مردم در برخورد با عوامل این سازمان‌ها یک روش دائم و ثابت در تمام جوامع می‌باشد. در یک سازمان اطلاعاتی علاوه بر اهمیت تداوم آموزش و تربیت نیروهای سازمانی، ایجاد هوشیاری و بستر تربیتی مناسب نسبت به اقدامات نهادهای خودی و در نقطه مقابل سازمان‌های اطلاعاتی دشمن یک مؤلفه ضروری در قبال آحاد جامعه می‌باشد.

در راستای تحقق حکمرانی مردمی و مشارکت مردم در بهبود فضای امنیتی و اطلاعاتی، ارتقای آگاهی و سطح دانش عمومی جامعه به وسیله ایجاد کارکرد آموزشی در ساختارهای اطلاعاتی یک امر ضروری می‌باشد. در هر جامعه‌ای وجود افراد ساده‌لوح، زودباور و نفوذی یک امر طبیعی و همیشگی می‌باشد. قرآن کریم در آیه ۴۷ توبه با لفظ «سماعون» به هر دو گروه اشاره نموده (فیض کاشانی،

۱۴۱۵ق، ج ۲، ص ۳۴۷) و صیانت از افراد ساده‌لوح در مقابل فتنه‌گری عوامل نفوذی و دشمن را وظیفه افراد قوی‌الایمان و هوشیار بیان می‌کند (مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۷۴، ج ۷، ص ۴۳۵).

به‌منظور کاهش اثرگذاری اقدامات عوامل بیگانه و نفوذی و حفظ آرامش روانی افراد ارتقاء سواد امنیتی جامعه بهترین اقدام می‌باشد. خداوند متعال در آیه ۱۰۷ توبه با معرفی محل رخنه نیروهای نفوذی و خائن با دستور تخریب مسجد ضرار، ضمن ابلاغ یک دستور امنیتی به پیامبر اکرم ﷺ، جامعه دینی مدینه را نیز با افشای اقدامات و تفکرات نیروهای نفوذی مطلع کرده و آنها را خطاب و مأمور به هوشیاری مدام نسبت به نیروهای نفوذی و خائن می‌کند و رعایت مسائل حفاظتی را یک مسئله عمومی قلمداد می‌کند.

در آیه ۱۱۸ آل عمران خداوند متعال با ذکر جزئیات هدف و روش معاندین را به آحاد جامعه دینی گوشزد کرده و هشدارهای لازم اطلاعاتی را همراه با اصل محرم رازداری بیان می‌کند.

با تأمل در سایر آیات قرآن می‌توان دریافت که ایجاد هوشیاری و آمادگی به وسیله موعظه و تحذیر در مؤمنان، سنت دائم خداوند متعال می‌باشد (نساء: ۷۶؛ آل عمران: ۱۷۵؛ بقره: ۱۴؛ نحل: ۴۳؛ ممتحنه: ۱) و با تکیه بر اصل ادای امانت باید سازمان‌های اطلاعاتی اخلاق‌مدار این سنت الهی را ادامه دهند و متخلق به این اخلاق الهی شوند: «تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۵۸، ص ۱۲۹).

در آیه ۸۳ نساء خداوند متعال اصلی مهم از مقوله دانش اطلاعاتی - امنیتی را به مؤمنان آموزش می‌دهد که در هنگام مواجهه با اخبار و شایعات و مسائل مبهم و مشکوک با اهتمام به اصل احتیاط از اقدامات پیشدستانه خودداری کرده و با رعایت سلسله‌مراتب سازمانی با ارجاع اطلاعات به مراجع ذی‌صلاح علاوه بر حفظ آرامش خود از ایجاد امواج منفی و مخرب امنیتی در جامعه خودداری کنند (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۵، ص ۲۲).

۳-۶. عمل به یقینیات و اعتماد به مردم

اصلی‌ترین لازمه تحقق اهداف سازمانی در هر ساختاری، تعامل و اعتماد متقابل آحاد جامعه با سازمان‌های اطلاعاتی می‌باشد. اعتماد متقابل آحاد جامعه و سازمان‌های اطلاعاتی امنیت اجتماعی را افزایش داده و هزینه‌های نظارت نهادهای رسمی را کاهش می‌دهد (فیروزآبادی و ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۵، ص ۲۰۳).

جامعه و حساسیت‌های شارع مقدس باشد، بنا بر حسن احتیاط، اقدام بر طبق ظن نیکو و ضروری بوده و همین ظن ضعیف تکلیف‌آور است و در صورت ضعف و غیرضروری بودن محتمل، ولو اینکه برآمده از ظن قوی باشد، اقدام وجهی ندارد؛ زیرا تکلیفی ثابت نشده است (عابدی و شمشیری، ۱۳۹۴، ص ۹۷).

در عمل به اخبار و اطلاعات واصله، عامل اطلاعاتی نباید به صرف ظاهر موجه منبع خبر به او اعتماد کرده و خبرش را هم‌ردیف قطعیات و یقینات قرار دهد، بلکه باید با بررسی جوانب از شخصیت او مطلع شود و خبرش را مورد بررسی و تبیین قرار دهد (منافقون: ۴).

سازمان‌های اطلاعاتی در برخورد با آحاد جامعه اسلامی، علاوه بر اینکه نباید سوءظن نسبت به جامعه ایمانی داشته باشند، باید اصل را بر ایمان و حسن ظن نهاده (نساء: ۹۴) و با اعتماد به مردم و اجرای اصالةالصح (حمل بر صحت نمودن) در جهت تحقق اهداف وجودی جامعه اسلامی تلاش کنند؛ زیرا بنیان اجتماع بر اعتماد فراگیر و عمومی قرار دارد و وجود شک و ظن باعث ضعف و گسست اجتماعی می‌شود. در صورت عمل عوامل اطلاعاتی به ظنات، قوام نهادها و ساختارهای اجتماعی ازهم‌پاشیده و فضای امنی که باید سبب انگیزه برای فعالیت و تحرک بیشتر باشد، تبدیل به فضای امنیتی خوف‌آوری می‌شود که هر کس به خود اجازه می‌دهد با کوچک‌ترین اطلاعات، ظن و گمان، انسان‌ها را متهم و مجرم به حساب بیاورد.

۳-۷. نگرش خدماتی به اقدامات سازمان اطلاعاتی

به‌منظور همزیستی و همبستگی در جامعه اسلامی، قرآن کریم بر اصول محوری وحدت (آل عمران: ۱۰۳)، احسان به خلق (نحل: ۹۰)، اخوت (حجرات: ۱۰)، ولایت اجتماعی (توبه: ۷۱)، تعاون بر نیکی (مائده: ۲)، تواضع (فرقان: ۶۳) و رحمت (فتح: ۲۹) تأکید کرده است. در تفکر سازمانی دین‌محور وجود اصول ذکرشده سبب ایجاد نگرشی خدماتی به سازمان‌های اطلاعاتی می‌شود. بر خلاف سازمان‌های اطلاعاتی غیردینی که شاکله وجودی خود را در ارائه خدمات به ساختار سیاسی (دولت) به وسیله کنترل محیط و انسان با استفاده از ابزار خشونت می‌دانند (رضایی و شریعتی، ۱۴۰۱، ص ۴۲). در سازمان‌های اطلاعاتی دینی اقدامات به صورت مستقیم جامعه را هدف‌گذاری کرده و شاکله وجودی سازمان بر دوگانه خدمت و رضایت استوار شده است. بر این اساس، عامل اطلاعاتی در برابر

ظن یک ادراک نفسانی می‌باشد که در قلب انسان ایجاد می‌شود و انسان در داشتن و نداشتنش اختیاری از خود ندارد. نهی از عمل بر طبق ظنات و گمانه‌ها، در اصل بازگشت به نهی از توجه و فراهم کردن مقدمات اختیاری ظن دارد (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۳۳۳) و عامل اطلاعاتی در برخورد با ظنات و متشابهاات باید با اعراض از این اخبار و اطلاعات مانع از قضاوت قلبی‌اش نسبت به یک موضوع و شخص بشود؛ زیرا عمل و اعتنا به این اخبار علاوه بر اینکه سبب انحراف در مأموریت می‌شود می‌تواند در درازمدت باعث انحراف اخلاقی وی شود (آل عمران: ۷).

حسن ظن، مثبت‌اندیشی عاقلانه نسبت به غالب اعضای یک جامعه ایمانی و اجتناب از بدگمانی بدون دلیل قطعی است و تا زمانی ادامه دارد که دلیل قطعی برای تفسیر منفی رفتارها وجود نداشته باشد. این امر، نگرش اجتماعی و عمومی مثبت، توسعه و تعمیق ارتباطات مطلوب اجتماعی را در جامعه مؤمنان زمینه‌سازی می‌نماید (وجدانی و محصص، ۱۳۹۸، ص ۶۱).

الزام اخلاقی عمل به یقینات و نهی از توجه به ظنات و متشابهاات در برخورد با جامعه ایمانی معنا پیدا می‌کند؛ زیرا جامعه ایمانی به‌مثابه یک جسم واحد بوده و ظن و ضربه امنیتی به یک شخص به‌مثابه ضربه به کل افراد آن جامعه می‌باشد. تعبیر «انفسهم» در آیه ۱۲ نور، بیانگر این مطلب بوده و امر به حسن ظن به جامعه ایمانی ناشی از همین نگرش می‌باشد (مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۷۴، ج ۱۴، ص ۳۹۸).

با استناد به آیه ۱۲ حجرات و نظر به حساسیت اقدامات اطلاعاتی در همه جوامع، نیروهای اطلاعاتی موظف‌اند در تمام اقدامات خود، اصل را بر یقینات قرار دهند و از عمل به هر خبر و مستندی که شائبه ظنی بودن را دارد، اجتناب کنند. از آنجاکه اقدام براساس ظنات در زندگی فردی و اجتماعی مورد نهی عقل و شرع قرار گرفته است (یونس: ۳۶)، با توجه به اصل عدم مخصص بودن مورد نزول سازمان‌های اطلاعاتی حق عمل بر طبق ظنات و توهومات را به‌هیچ‌وجه ندارند (اسراء: ۳۶).

در برخورد با جوامع و سازمان‌های بیگانه و عوامل دشمن عمل به صرف یقینات یک ضد ارزش می‌باشد و در برخورد با اینان باید اصل بر سوءظن باشد (نور: ۱۲). از این‌رو در اخبار و اطلاعات واصله، اگر محتمل ایجاد شده مهم و در ارتباط مستقیم با مصالح عمومی

حق خلوت را مصونیت مسکن (مصونیت حریم خصوصی مکانی اشخاص) برشمرده است (عطازاده و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۹۳).

پشتیبانی و حمایت از کرامت و آزادی انسان، و رعایت اصل حرمت و احترام عرض و آبروی مؤمن نیازمند حمایت از حریم خصوصی اوست. حق بر خلوت و داشتن حریم خصوصی به دور از نظارت غیرقانونی و خودسرانه دیگران یکی از حقوق بنیادین انسان به‌شمار می‌رود که برای برخورداری و بهره‌مندی از چنین حقوقی نیاز به هیچ دلیلی نبوده و تجسس و تفتیش در زندگی خصوصی اشخاص، به موجب شرع، عرف، قانون، اصول حقوق بشری و موازین حقوق شهروندی ممنوع تلقی می‌شود. تجسس در حریم شخصی، سبب ایجاد ظن منفی خواهد شد. تجسس غیرمجاز و غیرقانونی در حریم خصوصی و ابعاد مختلف زندگی شخصی افراد موجبات تهییج امنیت اخلاقی و اجتماعی و بروز واکنش‌های اجتماعی مردم و پیامدهای متعددی را بر روی اشخاص و جامعه به دنبال داشته و به تبع از آن، هزینه‌های هنگفتی را متوجه سازمان‌های اطلاعاتی می‌کند.

۳-۸-۱. مرز میان تجسس مشروع و ممنوع

تجسس در عقاید (نساء: ۹۴) و احوال شخصی افراد، ولو در معاصی و محرمات پنهان، ممنوع می‌باشد (راغبی و دیگران، ۱۴۰۱، ص ۱۰۲)، اما در اموری همچون اطلاع از وضعیت و اشراف اطلاعاتی بر دشمن (انفال: ۶۰؛ اسراء: ۵؛ نساء: ۷۱)، بازرسی از مسائل کلان و عمومی جامعه همچون بازار، سازمان‌ها و ممالک مرتبط (نمل: ۲۸)، ارزیابی اخبار و مخبرین (حجرات: ۶؛ نمل: ۲۷) تجسس مشروع و لازم می‌باشد.

۳-۸-۲. ارزیابی سبک زندگی عوامل اطلاعاتی

ارزیابی همیشگی عملکرد نیروهای تابعه یک سازمان یک امر مرسوم در تمام ساختارهای حاکمیتی می‌باشد. مراقبت دائمی از محیط سازمانی و شناسایی عوامل آفت‌زده و نفوذی یک الزام اساسی برای سلامت یک سازمان اطلاعاتی می‌باشد. هرچند پی بردن به باطن و نیت قلبی انسان‌ها یک امر مشکل و در بسیاری از موارد محال می‌باشد، اما می‌توان با دقت در سبک زندگی و بیان افراد شناخت دقیقی از نوع فکر و زاویه دید یک عامل اطلاعاتی پیدا کرد. خداوند متعال در آیه ۳۰ محمد با اشاره به مسئله «لحن القول» (طرز سخن و اندیشه) رصد همیشگی اندیشه‌ها و تراوشات فکری عوامل

جایگاه و اقدامات خود هیچ‌گونه برتری نسبت به آحاد جامعه در وجودش احساس نمی‌کند؛ چراکه طبق وعده خداوند در آیه ۸۳ قصص، بهشت و سرانجام نیکو برای کسانی است که در پی برتری‌جویی و فسادانگیزی در دنیا نباشند و از سوی دیگر، در برخورد با جامعه با اهتمام به اصل کرامت رفتاری برآمده از احسان و احترام را از خود بروز می‌دهد.

در سازمان‌های اطلاعاتی غیراخلاقی عوامل اطلاعاتی با رفتاری آمرانه و برتری‌طلبانه با ساخت فضایی امنیتی و با الزام به خشونت و ترس جامعه را کنترل و به اهداف مد نظر می‌رساند، اما در سازمان‌های اخلاقی عوامل اطلاعاتی با ایجاد انس و مدارا با مردم (نور: ۲۷) و با الزام به خدمت‌رسانی به جامعه دینی به تولید و حفاظت از اطلاعات و امنیت می‌پردازند.

در نتیجه سازمان اطلاعاتی دین‌محور به قصد اصلاح و بر طبق محبت و انس اقدامات خود را خدمت به جامعه تلقی کرده و سازمان سکولار به قصد برخورد و با سلاح خشونت و ترس اقدامات خود را برآمده از سیادت و ریاست بر جامعه معنا می‌کند.

۳-۸-۳. اجتناب از تجسس در حریم خصوصی افراد

جایگاه، ماهیت اخلاقی و آثار تجسس یکی از مسائل مهم و تأثیرگذار در مناسبات اجتماعی و مشاغل است که مقتضای شغلی آنها تجسس می‌باشد؛ چراکه حفظ امنیت و ثبات جامعه، جلوگیری از برهم خوردن نظم عمومی و دیگر مصالح این امر را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد.

ممنوعیت تجسس در زندگی دیگران در آیه ۱۲ حجرات به صراحت و بدون هیچ‌گونه قید و شرطی بیان شده است. فقها با استناد به این آیه و سایر ادله روایی و عقلایی تجسس را حرام می‌دانند. رعایت حریم خصوصی افراد در همه اشکال آن، از عبارت «لا تجسسوا» در این آیه قابل برداشت است. احترام به حریم خصوصی آحاد جامعه در تفکر قرآنی از علائم رفتار نیک و تقوا بوده (بقره: ۱۸۹) و نقض این حریم ممنوع می‌باشد.

تفتیش عقاید، اسرار و خطاهای مؤمنان و نیز افشا و آشکار کردن آنها، با استناد به آیات قرآن، از جمله آیه ۱۹ نور، حرام است (عبودی و دیگران، ۱۴۰۰، ص ۵۳۳). در این آیه، افشای اطلاعات مکسبه از نقض و جاسوسی در حریم خصوصی دیگران مورد نهی مؤکد خداوند قرار گرفته است. خداوند متعال در آیات ۲۷ و ۲۸ نور یکی از مصادیق

اطلاعاتی را یک وظیفه برای مدیران سازمان‌های اطلاعاتی در جهت سالم‌سازی محیط کاری دانسته است.

یکی از الزامات این ارزیابی نامحسوس بودن اقدامات نظارتی می‌باشد. آیه ۱۰۵ توبه یک چارچوب ارزیابی چندسطحی را برای انجام اقدامات نظارتی ارائه می‌دهد. این چارچوب شامل سه سطح نظارتی است، نظارت الهی که دقیق‌ترین سطح بوده و به ارزیابی نیت و امور نامحسوس می‌پردازد؛ نظارت رهبری که بر اساس ارزیابی الگوهای رفتاری افراد صورت می‌گیرد؛ و نظارت اجتماعی که از طریق تعاملات و هنجارهای جمعی اعمال می‌شود. در این میان، مفهوم نظارت الهی به‌عنوان هسته اصلی ارزیابی امور غیرقابل مشاهده، نقشی محوری ایفا می‌کند. این اصل با ایجاد باور به پاسخ‌گویی نهایی در برابر خداوند، به تقویت وجدان کاری و استقرار اخلاق حرفه‌ای در چارچوب آموزه‌های اسلامی کمک شایانی می‌نماید.

۱۰-۳. اهتمام به سلامت سازمان و نظام فکری و تحلیلی

عوامل اطلاعاتی

اعمال انسان برآمده از ادراک و فهم او از واقعیات پیرامونی‌اش می‌باشد. گناه به‌عنوان اصلی‌ترین عامل در انسان می‌تواند سبب تغییر در فهم و بینش انسان شده و باعث شود عامل اطلاعاتی در تشخیص عمل خطا و صحیح دچار اشتباه شده و با قضاوت‌های برآمده از تحلیل‌های غلط زمینه‌ساز حوادث و اتفاقات جبران‌ناپذیری شود. خداوند متعال در آیه ۱۰ روم تأثیر گناه را انکار و تمسخر آیات از سوی افراد بیان کرده و معصیت را عامل بی‌هویتی شخص و خروج انسان از مسیر اعتدال معرفی می‌کند (حشر: ۱۹).

سازمان‌های اطلاعاتی بیگانه به وسیله عوامل نفوذی و خائن دائماً در تلاش‌اند تا به وسیله عملیات روانی و تبلیغاتی با ایجاد فضای غبارآلود، وضعیت امنیتی و اطلاعاتی را در تفکر مسئولان و تصمیم‌گیران نهادهای اطلاعاتی وارونه جلوه دهند تا با اختلال در دستگاه محاسباتی ایشان سبب تصمیمات اشتباه و خطرناک شوند. خداوند متعال در آیه ۴۸ توبه به پیامبر اکرم ﷺ به‌عنوان یک مدیر و فرمانده اطلاعاتی و امنیتی در مقام تصمیم‌گیری ضمن هشدار نسبت به فتنه‌های احتمالی، توجه پیامبر ﷺ را به این مسئله معطوف می‌کند که امکان فضا سازی و وارونه‌نمایی شرایط میدان نبرد همیشه وجود داشته و رصد دائمی و چندجانبه میدان نبرد و ساختار

اطلاعاتی و امنیتی یک الزام قطعی و همیشگی می‌باشد (قرائتی، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۴۳۳).

عوامل نفوذی و خائن با استفاده از مسائلی همچون ایجاد ترس و تهدید (بقره: ۲۶۸)، بزرگنمایی تهدیدات داخلی و خارجی (احزاب: ۱۳)، خیال‌پردازی و وعده‌های دروغ (نساء: ۱۲۰)، ایجاد غرور و قدرت کاذب و حساسیت‌زدایی و تحریک احساسات (انفال: ۴۸)، القای یأس (آل عمران: ۱۷۵)، ایجاد رضایت کاذب از وضعیت موجود (انعام: ۴۳)، تحمیل عقیده (شعراء: ص ۲۲۳)، اولویت‌زدایی از مسائل اصلی (مجادله: ۱۹) زیبا سازی (نمل: ۲۴) و عملیات فریب (طه: ۱۲۰) به شکلی آرام (انعام: ۱۲۱)، تدریجی (بقره: ۱۶۸) و دلسوزانه، ولی منافقانه (اعراف: ۲۰ و ۲۱)، با بیانی زیبا و حق‌نما (انعام: ۱۱۲)، باعث ایجاد خطای شناختی (Cognitive bias) در عوامل و مدیران اطلاعاتی شده و همین امر موجبات دستورات و اقدامات خلاف واقع را فراهم می‌کند.

با توجه به اهمیت ادراک و فهم عوامل در پیشبرد اهداف سازمان، سالم‌سازی محیط سازمانی از خطرات بیرونی (نساء: ۱۰۲)، عوامل و افراد آلوده و تقویت عقاید و ایمان منابع انسانی سازمان، یکی از وظایف اصلی مدیران و تصمیم‌گیران سازمان‌های اطلاعاتی می‌باشد (تحریم: ۶؛ توبه: ۷۱؛ کهف: ۲۸).

۱۱-۳. نگرش توحیدی در توفیقات و شکست‌های اطلاعاتی
توحید زیربنای اندیشه ناب اسلامی و ایمان شرط آرامش و حرکت در مسیر درست می‌باشد (آل عمران: ۱۳۹). خدا باوری و تکیه بر خدا در توفیقات اطلاعاتی سبب زوال غرور و خودبرتربینی می‌شود (حشر: ۲)؛ زیرا عامل اطلاعاتی خدا باور عامل اصلی موفقیت را قدرت الهی می‌پندارد (نساء: ۷۹) و خود را صرفاً وسیله‌ای در جهت گسترش حق دانسته و برای خود نقش استقلال‌ی قائل نمی‌باشد (انفال: ۱۷) و در مواجهه با مشکلات و شکست‌ها خداوند را حاضر و شاهد بر اعمال خود دیده (طه: ۴۶) و با ایمان به مدیریت خداوند از ناکامی مأیوس نشده (انعام: ۴۸) و با توکل به مسیر خود ادامه داده (آل عمران: ۱۶۰) و در سایه ولایت خداوند از هر گونه بن‌بست مصون می‌ماند (عنکبوت: ۶۹؛ آل عمران: ۱۲۶).

عامل و سازمان اطلاعاتی موحد در سایه نگرش توحیدی به مسائل و اتفاقات، خود را مأمون از پناه بردن به سازمان‌های بیگانه و معاند و

و کارآزموده نسبت به جمع‌آوری اطلاعات و اخبار اقدام نمایند. با توجه به وجود افراد ساده‌لوح و زودباور در تمام جوامع بشری، آموزش سواد اطلاعاتی و امنیتی یک الزام دائمی بوده و ضروری است که به منظور حفظ اطلاعات و جلوگیری از نشر اخبار سری و محرمانه عوامل اطلاعاتی دائماً تحت آموزش بوده و منش فکری و عملی‌شان در سازمان و سبک زندگی‌شان تحت رصد و مراقبت باشد. اساس اقدامات اطلاعاتی در اسلام بر خلاف سازمان‌های غیردینی و غیراخلاقی بر دوگانه خدمت و رضایت پایه‌ریزی شده است. ایجاد الفت و انس از سوی سازمان‌های اطلاعاتی با جامعه، علاوه بر آثار مثبت و فراوانی که در کاهش هزینه‌های مادی و معنوی به دنبال دارد سبب ایجاد فضای آرام در جامعه شده و مقدمات اعتمادی طرفینی را فراهم می‌کند. شرط موفقیت سازمان‌های اطلاعاتی بر طبق آیات قرآن، سلامت ادراک و دستگاه محاسباتی بوده و باید برای وصول به پیروزی و عدم یأس و غرور در اقدامات سازمان یک نگرش توحیدی در تمام ارکان و اعضای سازمان ایجاد شده و روح حاکم بر سازمان و اقدامات اطلاعاتی روح توحید و خدامحوری باشد.

منابع

- قرآن کریم.
نهج البلاغه (۱۳۷۹). چ پنجم. تهران: فیض الاسلام.
الوسی، سید محمود (۱۴۱۵ق). روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی. بیروت: دارالکتب العلمیه.
افتخاری، اصغر و اسدی، مهدی (۱۳۹۲). کرامت انسانی در قرآن کریم و پیامدهای سیاسی اجتماعی آن. پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۳ (۱)، ۴۸-۲۹.
امیری، علی‌نقی و دیگران (۱۳۸۹). اخلاق حرفه‌ای ضرورتی برای سازمان. معرفت/اخلاقی، ۲ (۴)، ۱۵۹-۱۳۷.
انصاری، منصور و نظری، سعید (۱۳۹۴). نسبت عدالت با آزادی در اندیشه سیاسی امام خمینی. اندیشه سیاسی در اسلام، ۲ و ۳ (۲)، ۳۹۷.
جمعی از نویسندگان (۱۳۸۳). درآمدی بر مفهوم و ساختار جامعه اطلاعاتی و امنیتی. تهران: دانشکده امام هادی.
جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۵). فلسفه حقوق بشر. قم: اسراء.
جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۶). حیات حقیقی انسان در قرآن. قم: اسراء.
حسینی شاه‌عبدالعظیمی، حسین (۱۳۶۳). تفسیر اثنی‌عشری. تهران: میقات.
دری نجف‌آبادی، قربانعلی (۱۳۷۹). نگاهی به امنیت از منظر امیرمؤمنان. حکومت اسلامی، ۵ (۱۸)، ۲۸۰-۳۱۰.

دوستی با آنان دانسته (اسراء: ۶۵؛ مائده: ۵۱) و با تکیه به ایمان خود در برابر حیل و وسوسه‌های سازمان‌های بیگانه با حفظ هویت دینی خود از هر گونه غفلت در امان می‌باشد (حشر: ۱۹). با سخت شدن شرایط، ایمانش بیشتر و مستحکم‌تر می‌شود (آل عمران: ۱۷۳) و در برابر قدرت‌نمایی سازمان اطلاعاتی معاند، فارغ از هر گونه ترس و حسرت، با آرامش حاصل‌شده از ایمان خود (آل عمران: ۱۷۰) در برابر کمبدهای سازمانی صبر کرده و با خشیت و ترس از خداوند (آل عمران: ۱۷۵) به فعالیت‌های خود ادامه داده (غافر: ۴) و با نمایش قدرت و اصالت‌دهی به اقدام تشکیلاتی به فعالیت خود ادامه می‌دهد (نساء: ۷۱). در صورت فقدان توحید و ایمان عامل و سازمان اطلاعاتی با احساس بی‌نیازی به خداوند، خود را قدرت برتر فرض کرده (علق: ۶ و ۷) و با در دست داشتن اخبار و اطلاعاتی محرمانه و سری اعمال قدرت کرده و با استفاده از ولایت باطل خود بر جامعه سبب نابودی منابع زمین و انسان‌ها شده (بقره: ۲۰۵) و با انتشار گزاره‌های غلط و باطل سبب تحمیق جامعه و مسیر را برای هلاکت جمعی فراهم می‌کند (زخرف: ۵۴).

نتیجه‌گیری

در سازمان‌های اطلاعاتی اخلاق محور، شاکله اقدامات و تفکرات بر اخلاق حرفه‌ای استوار شده است. به منظور افزایش بهره‌وری و ایجاد التزام به قانون اهتمام نیروها و مدیران اطلاعاتی به ترویج اصول و مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای سازمان یک الزام همیشگی می‌باشد. قرآن کریم در راستای اهمیت‌بخشی به کرامت و آزادی انسان‌ها، امنیت را اساس ثبات و توسعه جوامع بشری معرفی کرده و در آیات بسیاری به تبیین اخلاق حرفه‌ای سازمان‌های اطلاعاتی پرداخته است.

احتیاط بر تمام اقدامات اطلاعاتی احاطه دارد و مقتضای عمل محتاطانه را می‌توان در رعایت سلسله‌مراتب سازمانی، دقت در گفتار، تلاش در مصون ماندن از مفاسد، حساسیت در مصالح عمومی و اکتفا به حد ضرورت معنا کرد.

با مطالعه و تحلیل آیات قرآن کریم، به این مطلب رهنمون می‌شویم که اقدامات اطلاعاتی در جامعه اسلامی، باید با حفظ عدالت نسبت به آحاد جامعه و با نگرش امانت‌محور به کار صورت پذیرد. همچنین سازمان‌های اطلاعاتی موظفند با حفظ حریم خصوصی افراد از تجسس و عمل بر طبق ظنیات و گمانه‌ها اجتناب کنند و با عمل به یقینیات و حتمیات و اهتمام به اعزام مخابرات عادل

- راغبی، محمدعلی و دیگران (۱۴۰۱). بررسی حکم جواز تجسس در اقدامات اطلاعاتی از منظر فقه امامیه، *آفاق امنیت*، ۱۵ (۵۵)، ۱۲۸-۹۷.
- رضایی، نیما و شریعتی، مجتبی (۱۴۰۱). ارائه خدمات بهینه به جامعه به‌مثابه پنجمین دلیل وجودی سازمان‌های اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران. *پژوهش‌های حفاظتی-امنیتی*، ۱۱ (۴۱)، ۶۶-۳۱.
- رفیعی موحّد، مهدی (۱۴۰۰). تبیین نقشه راه مبارزه با سطحی‌نگری با تأکید بر آیه نبأ. *مطالعات تفسیری*، ۱۲ (۴۶)، ۱۰۲-۸۱.
- سوری، فاطمه (۱۳۹۶). رابطه اخلاق حرفه‌ای با فرهنگ سازمانی کارکنان در آموزش و پرورش شهر همدان. *توسعه حرفه‌ای معلم*، ۲ (۴)، ۸۸-۷۵.
- شیخ زکریایی، ندا و آتش‌زاده شوریده، فروزان (۱۳۹۴). رابطه اخلاق حرفه‌ای و تعهد سازمانی در اساتید دانشگاه علوم پزشکی کردستان. *پژوهش (دانشکده پرستاری و مامایی)*، ۲۵ (۹۱)، ۳۰-۲۱.
- صفیان، مهدی و دیگران (۱۳۹۸). مؤلفه‌ها و ویژگی‌های اخلاق حرفه‌ای استادان و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های سازمانی (مورد مطالعه: یک دانشگاه نظامی). *مدیریت اسلامی*، ۲۷ (۴)، ۴۸-۲۱.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۹۳). *رسالت تشیع در دنیای امروز*. چ چهارم. قم: بوستان کتاب.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۴۱۷ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. چ پنجم. قم: جامعه مدرسین.
- عابدی، احمد و شمشیری، علی (۱۳۹۴). جایگاه فقه معارف اسلامی در فرهنگ سازمان‌های حفاظتی نظام جمهوری اسلامی ایران. *مطالعات دفاعی/استراتژیک*، ۱۳ (۶۰)، ۱۰۰-۷۵.
- عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۵). بررسی و نقد نظریه امنیتی ساختن. *مطالعات راهبردی*، ۹ (۳۳)، ۵۱۲-۴۹۱.
- عبودی، عبدالرحیم و دیگران (۱۴۰۰). جستاری در بایسته‌ها و آثار تجسس از نگاه قرآن و کتب اربعه. *مطالعات قرآنی*، ۱۲ (۴۸)، ۵۴۷-۵۲۳.
- عطا‌زاده، سعید و دیگران (۱۳۹۴). تجسس در حریم خصوصی مکانی اشخاص با رویکرد امنیت اخلاقی. *پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*، ۱۰ (۴)، ۱۲۰-۹۱.
- علیخانی، علی‌اکبر (۱۳۸۰). آزادی انسان از دیدگاه قرآن. *علوم سیاسی*، ۴ (۱۵)، ۱۴۰-۱۲۳.
- فیروزآبادی، سیداحمد و ایمانی جاجرمی، حسین. (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی در کلان شهر تهران. *رفاه اجتماعی*، ۶ (۲۳)، ۲۲۴-۱۹۷.
- فیض کاشانی، ملامحسن (۱۴۱۵ق). *تفسیر الصافی*. چ دوم. تهران: صدر.
- قاضی‌زاده، کاظم (۱۳۷۷). *اندیشه‌های فقهی سیاسی امام خمینی*. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری.
- قرائتی، محسن (۱۳۸۳). *تفسیر نور*. چ یازدهم. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- قمی، علی ابن ابراهیم (۱۳۶۳). *تفسیر القمی*. چ سوم. قم: دارالکتب.
- کولیوند، علیرضا (۱۳۹۹). بررسی رابطه معنویت با اخلاق حرفه‌ای و تعهد سازمانی (مطالعه موردی ستاد ناجا). *پژوهش‌های دانش/نظامی*، ۲۲ (۳)، ۱۰۱-۷۱.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). *بحار الانوار*. چ دوم. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- مخلصی، عباس (۱۳۸۰). اقتدار و مشروعیت سیاسی در نگاه نراقی. حوزه، ۱۸ (۱۰۸)، ۲۵۷-۲۳۱.
- معاونت آموزش ناجا (۱۳۷۷). *مباحثی از امور اطلاعات*. تهران: اداره کل پشتیبانی و آموزش ناجا.
- مکارم شیرازی، ناصر و دیگران (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- میرمحمدی، مهدی و ریحانی، علیرضا (۱۴۰۱). نقش سازمان‌های اطلاعاتی در کشورداری از کشف اسرار تا برساختن محیط. *مطالعات راهبردی*، ۲۵ (۹۵)، ۱۴۶-۲۷.
- نیکخواه، رضا و علی‌عسگری، ابراهیم (۱۳۹۴). نقش پنهان اخلاق در حقوق. *اخلاق زیستی*، ۵ (۱۵)، ۳۹-۱۱.
- وجدانی، فاطمه و محصص، مرضیه (۱۳۹۸). مبانی اعتماد اجتماعی در متون دینی. *نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان*، ۹ (۱)، ۸۰-۳۱.